
“MUHAFAZAKÂR” DURUŞTAN, “DEMOKRAT” TAVIRA ANAKRONİK BİR YOLCULUK

Ahmet Helvaci *

ÖZET

Türkiye’de muhafazakâr kavramı diğer Batılı ülkelerden farklı bir şekilde anlaşılmış/kullanılmış ve kendi toplumlarında muhafazakârlıkları liberal özelliklerinin gerisinde kalan siyasetler ve siyasi hareketler, dinle ilişkilerine göre muhafazakâr olarak anılmışlardır. Bu yanlış anlama ve özensiz kullanım anakronik bir yanılğı doğurmaktadır. Bu nedenle temelde batılı olan muhafazakâr kavramının halkı Müslüman olan ülkelerde yeniden tanımlanması gerekmektedir.

Ayrıca Ak Parti döneminde tekrar gündeme gelen, “**muhafazakar demokrasi**” kavramı kendisine yüklenen anlamı taşımamaktadır. Bu nedenle, buradan demokrat açılım ve değişim öngörenler bu kavrama bu türden boyutları vehmederek yüklemektedirler.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, Muhafazakâr, Muhafazakâr Demokrasi, Liberalizm, Yeni, Sağ Ak Parti, Turgut Özal, Statüko, Devlet, Gelenek, Din, Dinsel Bağlılık

* Siyaset Bilimi doktoru, Bolvadin (Afyon) Belediye Başkanı.

GİRİŞ

Türkiye'de muhafazakâr kavramı bazen bilerek, bazen de bilmeyerek, diğer Batılı ülkelerden farklı bir şekilde anlaşılmuş/kullanılmış ve kendi toplumlarında muhafazakârlıkları liberal özelliklerinin gerisinde kalan Turgut Özal gibi siyasîler, inançlarını ciddiye alış biçimlerine göre, muhafazakâr olarak anılmışlardır. Türkiye'de muhafazakârlık dinle ilintisine göre değerlendirilen bir tutum ve ideoloji biçimindedir ki, bu son tahlilde, belki yanlış olmamakla birlikte, oldukça eksik ve yanıltıcıdır.

Bu çalışmada, daha önce bazı yetkin siyaset bilimi hocalarınca tartışılan, "Muhafazakâr demokrasi" diye bir kavramın olup olmadığını, yahut Muhafazakârın demokrat, demokratın Muhafazakâr olup olamayacağını tartışmayacağız. Türkiye (ve muhtemelen diğer Müslüman ülkeler) özelinde, "Muhafazakâr demokrasi" kavramının kendisine yüklenen anlamı ifade etmediğini, taşımadığını, buradan demokrat açılım ve değişim öngörenlerin bu kavrama bu türden boyutları vehmederek yüklediğini ve bu yönüyle kavramın anakronik bir terkip olduğunu izah etmeye çalışacağız.

Aslında, Türk siyaset bilimi literatüründen daha çok, Türk siyasetinin ve Türk siyasetine ilişkin popülist külliyatın temel sorunu olan bu yanlış anlama ve özensiz kullanımın ortaya çıkardığı anakronik yanılgıya işaret edecek olan bu makale, muhafazakâr ve liberal ideolojilerin temel ilkeleri ışığında yanlışlığı ortaya koyacak ve temelde batılı olan muhafazakâr kavramının halkı Müslüman olan ülkelerde yeniden tanımlanması gerektiğini belirtecek, böyle bir çabanın göz önüne alması gereken unsurlara değinecektir. Bu iddianın desteklenmesi amacıyla aşağıda, başta muhafazakârlık olmak üzere ilgili ideolojilerin temel özelliklerine bir göz atalım.

MUHAFAZAKÂR İDEOLOJİ

Doğuşu itibariyle aristokratik bir kökene sahip olan muhafazakâr ideoloji, devrimlere ve yenilikçi akımlara öncülük eden Fransız Devrimi'ne, geleneksel tarım toplumunun değişmesine rehberlik eden entellektüel Aydınlanma akımının, geleneğin ve her alandaki geleneksel otoritenin bilinçli reddine karşı, "akla" dayalı "ütopik" devletler kurmanın peşinde olan düşünürlerine ve Fransız devriminin doğurduğu radikal güçlere karşı bir argüman geliştirme amacıyla doğmuştur (Robertson 1985:65).

Birçok ideoloji gibi, muhafazakârlık da değişik yorumlara açık, dönemlere göre değişebilen, esnek bir yapıyı bünyesinde taşır. Bununla birlikte karışık bir ideoloji gibi görünen muhafazakârlığın *sine qua non* bazı temel öğeleri de

bulunmaktadır. Kısa ve tek bir cümleyle ifade edilecek olursa, muhafazakâr ideolojinin en belirgin özelliği, bir ulus – devlet üzerinde, net bir kimlik çerçevesinde, özel bir geleneğe yapılan vurgu olarak belirtilebilir (Ludham 1996:5).

Bütün muhafazakârlar, ulusun, geleneğin, dinin ve toplumsal düzenin önemini kabul eder. Gelenek, toplumsal istikrarın sürekliliğini sağlamanın bir aracı olarak önemlidir. Gelenek, toplumsal aktörler arasındaki ilişkileri tanımlar ve değişimin doğasını belirler; bu çerçevede değişim, toplumun geleneklerine uygun olduğu müddetçe kabul edilebilir. "Eski Düzen" (Ancient Regime) ve onun Aydınlanma çağındaki "Muhafazakâr" temsilcileri, devrimci başkaldırıya karşıydı. **Muhafazakâr ideoloji belki değişime karşı değil, ama "korumak için değişmeyi savunuyordu"** (Heywood 1992: 54).

Oakeshott gibi muhafazakârlara göre, politikada rasyonel ideoloji ve planlar reddedilmelidir. Oakeshott için muhafazakârlık, inanılması gereken bir amentü veya doktrin değil, insanî bir eğilim, ya da başka bir ifadeyle mizacın tâ kendisidir (Oakeshott 1973:23). Muhafazakârlığın temelinde yatan şey, insanoğlunun yanılabilirliğine ve yanlış işler yapmaya eğilimine ilişkin nosyondur. Yine **muhafazakâr ideolojide toplum bireyin önündedir ve etik olarak ondan üstündür**. Bu tercihiyle muhafazakâr ideoloji toplumsal mühendisliğe yatkın bir ideolojidir de. Bununla birlikte, çoğu muhafazakâr için temel amacın düzenin sağlanması olduğunu söyleyebiliriz.

Muhafazakâr ideolojinin düşünsel temelleri araştırıldığında karşımıza üç temel düşünür; Britanya kökenli Edmund Burke ve Benjamin Disraeli ile Fransız Joseph de Maistre (1754 – 1821) çıkıyor. Muhafazakârlığın kurucusu olarak da anılan Edmund Burke, *Fransız Devrimi Hakkında Mütalaalar* adlı kitabında, geleneğin ve mevcut kurumların önemini ve evrimsel değişimini savunarak, soyut düşüncelere, bireyciliğe ve yapay bir şekilde düzenlenmiş siyasal sistemlere karşı çıkmıştır. Ona göre insan kısmen rasyonel, büyük çoğunlukla da irrasyonel arzulara sahiptir. Bunların denetlenmesi için toplum, gelenekler, kilise ve monarşi gibi kurumlar ahlâki standartlar çerçevesinde evrilmelidir. Burke, insanların bu irrasyonel yönsemelerinin denetlenmemesinin kaos ve tiranlığa yol açacağını öne sürer.

Burke'e göre varolan kurumların tümü kötü olamaz, çünkü bunlar tarih içinde denenerak olgunlaşmış ve insanların alışarak kabullendiği kurumlardır. Burke, bu kurumlardan en iyilerinin muhafaza edilmesi ve eğer fonksiyonel olarak çalışıyorlarsa mükemmel olmalarına bakılmaması gerektiğini söyler. Burke'e göre devrimler toplumları kesinlikle daha kötüye götürürler, çünkü bir toplum insan aklının buyruklarına göre bir gecede yeniden biçimlendirilemez (Roskin 1988:106).

Burke'ün yazdığının daha reaksiyoner bir versiyonunu kaleme alan Maistre, kurulu otoriteyi keskin bir dille savunarak, düzene ve varolan sistemdeki millî izlere vurguda bulunmuştur. 1789 Fransız Devrimini şiddetli bir biçimde eleştiren Maistre'nin muhafazakârlığı, zalim ve akıldışı bile olsa, geleneksel otoritenin sorgusuz sualsiz kabulü üzerine dayanır (Heywood 1992:69). Maistre aslında yeni hiçbir şey önermemiş, devrimden önce varolan monarşilerin Papa adına yönetimlerine devam etmelerini savunmuştur.

Muhafazakâr ideolojiye düşünsel katkısının yanında, aynı zamanda fiilen politikanın içerisinde de yer alan ve toplam yedi yıl başbakanlık yapan Benjamin Disraeli, sosyal eşitsizliklerin reform yoluyla ıslahına yönelmiş; ve feodal bir yaklaşım olan zenginlerin kendilerine bağlı çalışan köylüler üzerindeki korumacı ilişki biçiminin yükselen endüstriyel bir dünyada benzerini savunarak, zenginlerin sosyal sorumluluk yükünü omuzlamalarını istemiştir. Disraeli'ye göre klâsik liberalizmin "gizli el"i halkın yaşam koşullarını iyileştirmez, onların, söz gelimi, temizlik işleri ve kamu sağlığı gibi sorunlarını kendiliğinden düzeltemezdi (Eccleshal 1994:78). Ona göre halkın bu tür sorunlarının çözümü için devletin daha büyük bir çaba içerisinde bulunması gerekiyordu.

Disraeli İngiliz politikasının temel değerlendirim kriterlerinden birisi olan "Tek Ulus" (One Nation) yaklaşımını formüle etmiştir. Toplumun iki ana sınıf – zengin ve fakir – ayrımı üzerinde bölündüğüne işaret eden Disraeli, bu durumu eleştirerek, yukarıdaki görüşlerini, "Tek Ulus" sloganıyla ifadelendirmiştir. "Tek Ulus" yaklaşımı, toplumun alt kesimlerinin ve işçilerin sisteme, orta sınıfın ise muhafazakâr geleneğe adapte edilmele-ri ve (muhafaza edilen genel eğilimin yanında) mevcut kurumların, sosyal yapının ve burjuva sınıfının istikrarı adına muhafazakâr ideolojinin alt sınıfların durumlarını da gözetecek bir şekilde geliştirilmesi anlamını taşır. Disraeli, ayrıca muhafazakâr ideolojiye emperyal vizyonu da taşıyan kişidir. (Adams 1993: 74)

Diğer taraftan ideolojik anlamının dışında, **kişilik eğilimi olarak muhafazakârlık bir direnme eğilimidir.** Geleneksel yaşamda ve çalışma biçimlerinde meydana gelen kopmalara ve köklü değişimlere karşı oluşan bir direnme eğilimi... Âdetlere bağlılık, durağanlık ve istikrar arayışı, beklenmeyen, olağan dışı ve düzensiz olana karşı duyulan korku ve ait olduğu sosyal kümenin diğer üyelerine benzemek ve onlardan ayrı düşmemek endişesi (Ergil 1996:270) biçiminde ortaya çıkan bu eğilim, ideolojik tercihten bağımsız yahut az bağımlı olarak ortaya çıkabilir.

KLÂSİK LIBERALİZM:

Öncelikle şunun hatırlanması gerekir ki, liberal ideoloji çok geniş bir düşünce ve etki alanına sahiptir. Bilindiği üzere klâsik liberal düşünce, Avrupa'da modern dünyanın felsefesi olarak onyedinci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış, ondokuzuncu yüzyıla ise temel karakteristiğini vererek belirlenmiştir. Muhafazakârlığın aksine, Aydınlanma düşüncesine bir tepki olarak değil, o düşüncenin bir doğal sonucu olarak yükselmiştir. Sanayi devrimi, feodalizmin yıkılışı ve onun yerini alan pazar ve kapitalist toplum, bu düşüncenin şekillenmesinin ana belirleyenleridir. Liberal düşüncenin gelişmesinde ana dönüm noktasını, 1640'larda İngiltere İç Savaş'ında kristalleşmeye başlayan düşünceler oluşturur. Liberalizm temelde bir burjuva hareketidir.

Onyedinci ve Onsekizinci yüzyılda yaşanan fiili ve entellektüel mücadelelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan liberal ideoloji, *özgürlük, birey ve sınırlı devlet* olmak üzere üç önemli kavrama sahiptir. Klâsik liberalizm, *özgürlüğü* tek hedef olarak belirler, *bireyi* toplumun ana unsuru olarak kabul eder, ve *sınırlı devleti* liberal topluma ulaşmanın ana koşulu olarak görür. Klâsik liberalizm baskın olarak politik ve entellektüel karaktere sahiptir. Ekonomik karakteri ise bu ikisinin yanında daha ikincil kalır. Özel teşebbüs, klâsik liberalizmin ekonomik karakterinin ana belirleyeni konumundadır.

YENİ SAĞ

Bu başlık altında yazılan doküman incelendiğinde hatırdan tutulması gereken en önemli şey, Yeni Sağ kavramının ifade ettiklerinin Batı'da da her zaman aynı şeyleri çağrıştırmadığıdır. Maalesef bu konudaki literatür kavramda tek bir kullanıma ulaşamamıştır. Aslında Norman Barry'nin kitap adı yaptığı Yeni Sağ (Barry 1987; King 1987), neo-liberalizm olarak adlandırılan ve temelinde klâsik liberal ilkeler bulunan ve bunların modern dünyanın ihtiyaçlarına cevap verebilme amacıyla geliştirilip sistemleştirilmesinden oluşan yeni ideolojinin diğer bir adıdır. Ancak 1980'li yıllardaki politik uygulamalar (Thatcher hükümetleri gibi) nedeniyle bu yeni ideolojinin teoride olmaktan daha çok uygulamada doğan yeni versiyonlarını da kapsamak amacıyla, liberal yeni sağ, muhafazakâr yeni sağ (Hayes 1994) ayrımları yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu ayırım temelde pek tutmamış ve – bilhassa Türkiye'de – Yeni Sağ, muhafazakâr yeni sağın yerine kullanılmaya başlanmıştır. Bu yazı bu son ayırımı esas alacaktır.

Desmond King'e göre neo-liberalizmin temel kavramları *bireycilik, serbest piyasa ve sınırlı devlettir* (King 1987: 16). Neo-liberalizm, klâsik liberalizmin temel ilkeleri üzerine yükselmiş bir hareket olarak, tamamıyla gelişmiş bir

ekonomik ve politik sisteme karşılık gelir. Serbest piyasa, neo-liberal düşüncenin merkezinde yer alır. Neo-liberal düşüncede pazar, sadece ekonomik bir kavram olmayıp, ekonomik sonuçlarının yanında, politik ve sosyal sonuçları da olan bir kavramdır. Bu yaklaşıma göre bir toplumda piyasa sisteminin olmaması, o toplumda devletin büyümesinin en önemli nedenidir.

Hükümetler için yönetme hakkını tanımayan liberteryenler kadar devlet düşmanı olmayan neo-liberal düşünürler, şiddetli bir biçimde sınırlı devleti savunmalarına rağmen, serbest piyasa özgürlüğünün güçlendirilmesi gereken yerlerde devleti kullanmaktan da kaçınmazlar (King 1987: 32). Erkler ayırımını savunarak, bütün kanunların devlet kurumlarından bağımsızlaşmış olması gerektiğini ve bütün siyasi aktörlerin kendi taraflarından yapılmamış kanunlarla denetlenmesini savunurlar (Barry 1987: 58). Onlara göre serbest piyasanın sürdürülebilmesi için hukuk kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bireycilik, klâsik liberalizmde olduğu gibi neo-liberal düşüncenin de önemli bir ilkesidir. Neo-liberal düşünürlere göre, birey için, yalnızca serbest piyasa mekanizması en uygun koşulları sağlayabilir. Klâsik liberal düşüncede olduğu gibi, neo-liberal düşünce de, negatif özgürlük anlayışına sahip bir yaklaşımdır. Her ikisi de özgürlüğü sınırlamaların olmaması olarak algılar, onun kazanımına yönelik pozitif ve aktif bir eylem olarak değil.

Muhafazakâr ideolojinin temel ilkeleriyle, bilhassa da muhafazakâr sosyal düşüncelerle oluşturmuş olduğu değişik çakışma varyasyonlarından ötürü Muhafazakâr Yeni Sağ, Liberal Yeni Sağ'dan ayrılmaktadır. Muhafazakâr Yeni Sağ, yaygın kullanımı ile Yeni Sağ, serbest pazarı ve ekonomik ilişkilerde özgürlük alanının genişletilmesini savunurken, sosyal hayatta ise otoritenin restore edilmesini tavsiye etmiştir. "Serbest Pazar, Güçlü Devlet" formülasyonuna da ilham kaynaklığı oluşturan bu yaklaşım, aslında Yeni Sağ teorisinin kendisiyle bir uyuma karşılık gelmekten çok¹, 1980'lerdeki fiili uygulamalara karşılık gelir².

NEDEN YENİ BİR TANIM?

Öncelikle, Türkiye'de muhafazakâr kavramı çoğunlukla insanların dinsel duruşlarını ifadelendirmek amacıyla kullanılmaktadır. Türkiye'de bir insa-

¹ Neo-liberalizme Muhafazakâr düşünceleri tanıttıran Hayek'in, 1980'lerdeki uygulamaların kaynağı gibi gösterilmesi yanlış olur. Çünkü Hayek, Muhafazakâr Yeni Sağ gibi, devletin fonksiyonları açısından ekonomiyle toplum arasında ikili bir ayrıma gitmemiş, belli düzenlemelerindeki rolünü kabul etmesine karşın, "Büyük Society'nin organizesinde ana sorumlu olarak bireyleri görmüştür. Hayek klâsik bir Muhafazakâr düşünür değildir.

² Bu konuda ayrıntılı bir tahlil için bakınız (Helvacı-Demirtepe 1998)

nın muhafazakâr olarak niteleniyor olması, o insanın devletçi, düzen ve gelenek yanlısı bir insan olduğunu nitelemekten daha çok, onun dindar olduğunu, dinî duygularını ciddiye alan bir insan olduğunu ortaya koymaktadır. Batı'da bu anlamda dindar insanların diğer yönleriyle de muhafazakâr bir ideoloji taraftarı oldukları sonucunu doğurabilmesi mümkünse de halkı Müslüman olan ülkelerde bu bir gereklilik değildir. Türkiye'de her kesimden dinî duyarlılığı yüksek insanlarla karşılaşmak mümkündür.

Türkiye'de göz önüne alınması gereken diğer bir husus, İslam'ın din olarak tercihiyle, İslamcılığın siyasal, sosyal ve ekonomik bir proje olarak ideolojik tercihi arasında ciddi bir farkın varlığıdır. Bu durumun Batılı toplumlar için de geçerliği olduğu iddiasının belli ölçüde haklılık taşımasının yanında, Türkiye'ye (ve belki de halkı Müslüman olan diğer ülkelere) özel olan durum, dinin önemsenmesiyle ideolojik bir proje olarak savunulması oranları arasındaki büyük farktır. TÜSES'in yaptırdığı değerler araştırmasının ortaya koyduğu sonuca göre Türkiye'de ideolojik proje olarak dinin tercih oranı artışı ekisısıyla %20'lerde seyretmektedir (Erder 1999)³. Hâlbuki, aşağıda da görüleceği gibi, din olarak İslam'ın tasvibi %80'lerin üzerindedir. Bu farklılıktan çıkarılacak mantıksal sonuç, din olarak İslam ile ideolojik proje olarak İslam'ın artık Türkiye'de kesin olarak ayrılması gereken gerçeklikler olduğudur. Türkiye hakkında yazan, oryantalist mantığa sahip yerli ve yabancı yazarların içerisine düştüğü en önemli hata, bu konuda net bir düşünceye sahip olmamaları, bilerek ya da bilmeyerek, bu farklılığı göz önüne almamalarıdır.

Halkı Müslüman olan ülkelerde bunun bir gereklilik olmamasının temel nedeni, İslam'ın Batılı anlamda bir protestanlaşma yaşamamasıdır. Bilhassa Türkiye'de, bu anlamda çok güçlü bir eğilimin varolmasına karşın, din hem teorik düzeyde, hem de – dolayısıyla – kişisel düzeyde tam anlamda bir dünyevileşme yaşamadığından, dinî duruş hâlâ küfür ve iman ikilemiyle tanımlanmakta, birey dinsel tercihini ortaya koyarken bu giriş ve çıkış kavramlarıyla betimlenmektedir. İnsanlar İslam'ı tercih edişlerinde, öncelikle Allah'a ve peygambere inanmayı vurgulamakta sonra da öldükten sonra dirilecekleri ve orada dinsel inanç ve pratiklerine göre sorguya çekileceklerini düşünmektedir. Örneğin 1990-91 yıllarında Michigan Üniversitesi tarafından Türkiye'de yapılan değerler araştırmasında, dinsel inançlara sahip olma oranı %90'ların üzerinde seyrederken, (V11) dinin insan hayatındaki önemi sorusuna (V9) çok (very %61.0) ve oldukça (quite %23.1) cevabını verenlerin oranı tüm yaş grupları için %84.1 olarak çıkmıştır. Hiç önemi yok (not at all)

³ Bu %20'lik oran Refah/Fazilet Partilerine verilen oy miktarını değil, tüm partilerin seçmenlerinden şeriatla ilgili sorulara olumlu cevap veren kişilerin oranını ifade eder.

diyenlerin oranı ise sadece %5.2'dir. Bu durumun nihai sonucu, Türkiye'de insanların dinî politik bir tercih olarak algılamaktan daha çok, inançlar bütünü olarak algıladıkları ve dinî tercihlerini her zaman siyasal tercihleri doğrultusunda es geçemeyip her iki kimliği ayırdıkları sonucunu doğurmaktadır ki, bu da Türkiye'de muhafazakâr kavramının dinsel bir duruşa indirgenmesini sorgulanır kılmaktadır.

Yukarıdaki paragrafta ifade edilenlerle ilintili olarak dile getirilmesi gereken diğer bir husus, dinin modern Batı ve günümüz İslam dünyasındaki durumunun hem teorik, hem de varolan durum açılarından ayrı ayrı analize tabi tutulması gerektiğidir. Avrupalı toplumlar içerisinde yapılan değerler araştırmalarının ortaya koyduğu, hatta oralarda yaşamakla elde edilen basit gözlemlerde bile ortaya çıkan sonuç, dinin o toplumun bireyleri tarafından Türk bireyler kadar kişisel düzeyde baskın bir biçimde hissedilmediğidir. Bunun yanında, bir kurum olarak Kilise ve yaşayan kültür olarak Hıristiyanlık çok önemli bir etkinliğe sahiptir. Ayrıca Hıristiyanlık'taki din - ruhbanlık ilişkisinin ve de Türk tarihinde hep varolan siyasî otoritenin dinî alan üzerindeki belirleyiciliğinin değerlendirmeye dahil edilmesi, bu konuda müstakil bir tanımlama çabasının gerekliliğini ortaya koyacaktır.

Türkiye'de en radikalinden en milliyetçisine kadar, dindar sağın ideolojik duruşunun, literatürde devredilebilir bir gerçeklik düzeyine ulaşmış bir tanımını bulunamamıştır. Osmanlı'dan devredilen "sonsuz devlet" (devlet-i ebed-müddet) geleneğinin izlerini taşımasına rağmen, modern Cumhuriyet tarihinde, merkez - çevre ilişkisinde çevre güçlerinde yer alan, almak durumunda olan dindar sağ, bu konumu gereği Cumhuriyetle oluşan devletçi ve statükocu oluşumdan ve anlayıştan uzak kalmış, hatta görece olarak liberal bir söylemle bununla mücadele etmek durumunda olmuştur. Agah Oktay Güner'e ait olan "fikrimiz iktidarda, biz içerde" ifadelendirmesi (Bora - Can 1991) sadece bunun traji-komik bir örneğini oluşturur. Yani dinsel tercih bu insanları doğrudan çevreye itmiştir ki, bu da onların devlet ve merkez güçlerle ilişkilerinin bu açılardan da okunmasını gerekli kılar.

* Yukarıda özetlenen, muhafazakâr ideolojinin temel umdeleri bağlamında bir kişinin muhafazakâr olarak tanımlanabilmesi için, onun sadece dindar olması yeterli değil, hatta esas değildir. O insanın muhafazakâr ideolojinin temel özellikleri olan gelenek, devlet, düzen ve otorite taraftarlığı ile değişime ve rasyonalizme karşı güvensizlik ve şüphe duyma özelliklerinin bazılarını yahut tümünü belli oranlarda taşıyor olması gerekir. Halkı Müslüman olan ülkelere has olan muhafazakâr kavramın kullanımındaki özensizlik,

yahut ikircikli durum, kavramın bu coğrafyaya has olarak tanımlanması sonucu giderilebilir.

TURGUT ÖZAL'IN MUHAFAZAKÂRLIĞI

Hâl böyle olunca, Türkiye'de siyasetçilerin, bilhassa da siyaset biliminin ana bilim dallarıyla uğraşan akademisyenlerin, Avrupa'daki siyaset bilimi literatüründe müstakil bir ideolojik duruşa karşı gelen, yukarıda özellikleri tanımlanan Yeni Sağ (yahut diğer bir tabirle muhafazakâr Yeni Sağ) ideolojisi bağlısı anlamına gelen "muhafazakâr – liberal" tanımlamasını, o kişinin sadece dinsel tercih durumuna bakarak bir siyasetçi için kullanmaları özensiz bir tavır olduğu gibi, temelde yanlış bir tanımlamadır da. Literatürde bir uyumsuzluğa karşılık gelir. Bu türden bir uyumsuzluğun bu güne kadar yaygın olarak yaşandığı siyasetçi rahmetli Turgut Özal'dı. Özal bazı yazarlar tarafından "muhafazakâr – liberal" bir politikacı olarak tanımlanmaktadır ki, bu yazıda ifadelendirilen gerçeklikler bağlamında bunun şüphe ile karşılanması gerekir. Özal dönemi ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulursa, bu tanımlamanın Özal ve o dönemin uygulamaları ile tam olarak örtüşmediği görülecektir.

Dinî inançlarını önemseyen bir insan olmasına rağmen, Turgut Özal, kişilik eğilimi olarak muhafazakâr tabiatlı bir insan olmadığı gibi, ekonomik inisiyatifli olarak başlayan Özal dönemi liberal uygulamalar da, – bazı aksi iddialara rağmen (örneğin Tünay 1993) – yukarıda Yeni Sağ olarak tanımlanan "serbest pazar – güçlü devlet" formülasyonu ile ifadelendirilen muhafazakâr yeni sağ politikalarla örtüşmez. Yani, **Özal döneminde, Türkiye'de, ekonomide liberal politikalar uygulanırken siyasal ve sosyal alanda ise devletçi, gelenekçi ve otoriteren politikalar uygulanarak, toplum ve siyaset bilinçli bir muhafazakâr dönüşüme tabi tutulmamıştır.**

Kompleks bir liberal formülasyon sonucu değil de, basit bir gözlem, 'onlarda varsa bizde de olur' yaklaşımından ortaya çıkan **Özal dönemi liberal uygulamalarının, temelde sağlamaya çalıştığı 'güçlü devlet' olmayıp, birey inisiyatifini esas alan bir özgürlük çerçevesinde, dünya ile bütünleşmiş bir Türkiye'dir.** Varolan bu amaç nedeniyle, döneminde ve sonrasında Özal'ın karşısına dikilenler, devletçi ve statükocular olmuştur. Özal'ın temel stratejisi özel girişim ve bireysel özgürlüğün rahatça gelişebildiği bir oluşumu meydana getirmektir. Özal uygulamalarının liberal karakterini belirleyen, Özal'ın asıl anti-devletçi yönüdür. Ayrıca Özal'ın politikaları bir geleceğin devamından çok, ekonomik ve sosyal (ve gerçekleştirilen değil de irade edilen biçimiyle siyasal) yönleriyle, gelenekten, tam anlamıyla bir kopma değilse de, önemli bir uzaklaşmayı temsil eder.

Tabii ki Özal'ın pragmatistliği, yahut ilkeli bir liberal olmaması sonucu, erotik dergilerin poşetlenmesi yahut ailenin korunması şeklinde ortaya çıkan politikaları olmuştur. Ancak bu politikalar ilkesel bir tavır alıştan daha çok, insiyaki tavır alışlardır. Hatta Özal Barlas'la mülakatında (Barlas 1994: 94) her zaman böyle bir tutarlılığı yaşayamadığını ve bunda siyasetin doğasının da etkili olduğunu kendisi de ifade etmiştir. O mülakatında Özal'ın da kısaca değindiği gibi, muhafazakârlığın dinsel alanına giren bu tür uygulamaları, Türk siyasetinin özel koşulları bağlamında değerlendirmek gerekir. Dönem bir bütün olarak ele alındığında, eksik ve aksak bütün yönlerine rağmen, dönemin Yeni Sağ politikaların hakim olduğu bir dönem olmaktan daha çok, neo-liberal yönleri daha ağır basan bir dönem olduğu ortaya çıkar. Diğer taraftan Özal, Müslüman yahut dindar olarak tanımlanan bir siyasetçinin Türk siyasetinde merkezin dışına itildiği bilgisiyle hareket ederek kendisini o kavramlar yerine muhafazakâr kavramıyla tanımlamıştır.

AK PARTİ "MUHAFAZAKÂR DEMOKRAT" BİR PARTİ Mİ?

Ak Parti özelinde de durum çok farklı değildir. Belki Birinci Anavatan Hükümetine daha yakın dursa da, Ak Parti, Genel Başkanı ve diğer siyasî kadrolarıyla, dinî anlamda daha Muhafazakâr insanlardan oluşmaktadır. Ancak, **hem sosyal taban itibarıyla, hem de siyasal ve sosyal talepler bakımından "çevre"de yer alan bir siyasî hareketin, statükoyu koruma ve sürdürme anlamında "merkez"in rolünü üstlenme lüksü yoktur.** Bu türden, statükoyu sürdürme ve değişime direnç anlamında bir Muhafazakârlık kendisini daha merkezde hisseden kurum, parti ve kişilere yakışır. İster AB'ye uyum yasaları çerçevesinde olsun, isterse de Ak Parti'ye oy veren kesimlerin demokrasi ve açılım talepleri bakımından olsun, Muhafazakâr ideoloji eksenli bir çıkış hem eksik, hem de anlamlı değildir. Ak Parti, değişim projeleri için, dayanak olarak eğer Batılı bir ideoloji bulacaksa, buna, **özünde bir aristokrasi hareketi olan Muhafazakârlıktan daha çok yakışan ideolojiler bulunabilirdi.**

Nitekim, bu konuda Ak Partinin ideologu gibi çalışan Dr. Yalçın Akdoğan da yazısında, Muhafazakârlığın bu türden yönlerine işaret etmektedir. Dr. Akdoğan'ın da belirttiği gibi,

"Muhafazakârlık, Aydınlanma'nın kimi olumsuz sonuçlarına, dönemin siyasî projelerine ve bu siyasî projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalara muhalif olarak ortaya çıkan, rasyonalist siyaseti sınırlamayı ve toplumu bir tür devrimci dönüşüm projelerinden korumayı amaçlayan yazar, düşünür ve siyasetçilerin eleştirilerinin biçimlendirdiği bir siyasî felsefeyi, bir düşünce geleneğini

ve zaman içinde onlardan türetilen bir siyasi ideolojiyi ifade etmektedir." (Akdoğan 2003: 14-15.)

Bir değişim ve dönüşüme öncülük etme durumunda olan bir iktidar partisinin, muhaliflerinin sarılması daha makul bir ideolojiyle böyle bir önderliği gerçekleştirmesi mümkün mü?

10 Ocak 2004 tarihinde, Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumunda konuşan sayın Başbakanın, muhtemelen danışmanlarının süzgecinden geçen konuşmasında da bu türden çelişkilerin elimine edilmesi çabası görülmüştür. Sayın Başbakan:

"AK Parti, yeni Muhafazakâr demokrat çizgiyi, Muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun şekilde, ama siyaset yaptığı coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya koymaktadır. AK Parti, kendi düşünce geleneğinden hareketle, yerli ve köklü değerler sistemimizi evrensel standarttaki Muhafazakâr siyaset çizgisi ile yeniden üretmek amacındadır. AK Parti, değişime değil, gerilime ve yozlaşmaya direnen bir anlayıştadır. Değişimi, gelişim ve ilerleme anlamında savunmaktadır. AK Parti, geçmişin statükoculuk üzerine bina edilen Muhafazakârlığı yerine, yeniliğe açık, modern bir Muhafazakârlık üzerinde durmaktadır. AK Parti, evrimci veya tedrici ve doğal sürecinde işleyen toplumsal dönüşüme dayalı bir değişimi savunmaktadır. AK Parti'nin Muhafazakârlıktan anladığı, mevcut kurum ve ilişkilerin korunması değil, bazı değerlerin ve kazanımların korunmasıdır. Koruma ise değişime ve ilerlemeye kapalı olma değil, özü yitirmeden gelişmeye uyum sağlamaktır."

"Muhafazakâr demokrasi kimliğimiz, her türlü toplumsal ve siyasal mühendisliğe karşıdır. Demokrasi, bir diyalog, tahammül ve uzlaşma rejimidir. Diyalogun gelişmediği kapalı toplumlar, kültür üretmezler. Türkiye'de kendine özgü bir demokrasi yerine, çoğulculuk, çok seslilik ve tahammül duygusunu sindirebilmiş bir demokrasi tesis edilmelidir. İdeal olan, seçimlere ve belli kurumlara indirgenmiş mekanik bir demokrasi değil, idari, toplumsal ve siyasal alanlara yayılmış organik bir demokrasidir. Biz buna 'derin demokrasi' diyoruz"

demidir.

Derin demokrasi talebini, bir boyutuyla içerisinde statükoyu barındıran bir ideolojinin payandasıyla gerçekleştirmek kolay değildir. Aslında bu türden kavramlaştırma çabaları bile, Türk demokrasisinin otoriteryen yönlerini zorlama tezahürlerinden başka bir anlam taşımaz. Türk demokrasisinde ciddi anlamda bir seçkin direnişi söz konusudur. Ekonomide, siyasette, sosyal yaşamda ve bürokraside, ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen kesimler tarafından, önemli boyutta bir değişim direncinin sergilendiği bir ortamda, Batılı köken ve özü itibarıyla, bu dirence uygun bir araç konu-

mundaki Muhafazakâr ideolojiyle "derin demokrasi"yi gerçekleştirmek nasıl mümkün olacaktır?

Burada, bir risk daha var. Bireysel tercih olarak, dinî inançlarını ciddiye alan fertlerden oluşmuş bir siyasî kadronun üreteceği "Muhafazakâr demokrasi" hareketi, özü itibariyle, niyet edilmese de dinde reform çabalarına yol gösterici ve/veya tetikleyici bir rol oynayabilir. Eklektik ve anakronik bir terkinin böyle bir sonuç doğurması ne siyasal kadroların, ne de siyaset bilimcilerin tercih edeceği bir sonuçtur.

Bazılarının yanlış anlamasına izin vermemek için bir hususu vurgulamak istiyorum. Ak Parti'nin bu kavramla takiiye yaptığını kesinlikle düşünmüyorum. Tam tersine, Ak Parti kadrolarının demokratikleşmeyi ve liberalleşmeyi sağlayıcı KALICI tedbir ve düzenlemeleri gerçekleştirdiğine inanıyorum. İçeriden veya dışarıdan bazılarının aksini söyleme gayretleri olsa bile, Ak Parti iktidarının Türkiye'de hayatiyete koyduğu bu düzenlemeler, kimsenin müdahale ve manipüle etmesine izin vermeyecek kadar kalıcıdır.

Sayın Atilla Yayla bu konudaki tartışmalara değindiği bir yazısında (liberal-dt.org), "Muhafazakâr demokrasi" kavramının, içeriği doldurularak neden baştan üretilemediğini sorar ve bunun mümkün olduğunu söyler. Benim kişisel kanaatim de budur. Ancak, burada, kavramı oluşturan iki kelimenin sözlük karşılıklarının esas alınarak yapılacak bir açıklamanın yanlış olduğunu düşünürüm. Öncelikle dürüst davranarak, bize bu kavramı bu şekilde üretmemizi dayatan siyasal kültürün irdelenmesi ve siyaset bilimi alanında bile kralın çıplak olduğunun söylenmesi gerekir. Yoksa, kafalarda dinsel bağlılığı (affiliation) esas alıp, Muhafazakârlığın özde değişime direnen boyutu göz ardı edilip, "bakın sizin eskiden tutucu ilan ettikleriniz ülkemize demokrasiyi ve özgürlükleri taşıyor" denmesi bir ikiyüzlülüktür.

AK Parti yönetiminin, buldukları siyasî konumu ve temel aldıkları sosyal zemini daha anlamlı kılmak amacıyla, değişik çalışmalara imza atmaları takdire şayandır. Bu kapsamda, Ocak ayı içerisinde AK Parti Liberal Düşünce Derneği işbirliğiyle düzenlenen Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu önemli bir etkinlik olmuştur. Ancak, bir siyasî proje olarak muhafazakâr demokrasinin, AK Parti için "efradını câmi, ağıyarını mâni" bir meşruiyet zeminini sağlayabileceği su götürür.

Yahya Kemal'in veciz bir şekilde ifade ettiği, "kökü mâzide olan âti" anlamında muhafazakârlık daha çok sosyolojik bir yaklaşımdır. Medeniyetimizin temel umdelerinin çağdaş temsilcileri anlamında bir duruşa karşılık gelen boyutuyla muhafazakâr tanımına başvurmak gerekli olmamakla birlikte kısmen anlaşılabilir. Ancak, tamamıyla Batılı kaynaklar referans göste-

rilerek geliştirilecek bir "muhafazakâr demokrasi" kavramı eksik ve teorik boyutuyla anakroniktir. Çünkü siyaset bilimi literatüründe geleneğe vurgu temasıyla muhafazakârlık, dinî de ihtiva eden bir boyutu havî olsa da, temelde başta devlet ve tutucu Kilise olmak üzere, bütün varolan statükonun sahiplenilmesi temelinde yeşerir. Bu yönüyle, bizzat başbakanın kavramlaştırdığı ve Türkiye özelini de göz önüne aldığınızda çok anlamlı olan "derin demokrasi" ile çelişir.

Bu kısa değerlendirme çerçevesinde bile, **Ak Parti'nin, Türkiye'de neyi muhafaza edeceğini ve "derin demokrasi" mucibince neyi değiştireceğini açıklıkla ortaya koyması gerekir.** Aksi durumda, bu türden etkinlikler, kısa bir süre sonra unutulmuş entelektüel çabaya dönüşür. Hiçbir kalıcı etkisi olmaz.

Sonuç olarak, Türkiye'de acil olarak yapılması gereken şey, bu alanda varolan kavram karmaşasına son verilmesidir. Ancak, bu başlı başına yeterli değildir. Bu konuda yapılması gereken diğer husus, alanın uzmanlarının karşılaştırılmalı bir çalışma yaparak (bu karşılaştırmalı çalışmada mümkünse diğer halkı Müslüman ülkeler de işin içine katılmalı ve varsa bu türden bir farkın İslam dünyası ile modern Batı dünyası arasında geçerli olduğunun gösterilmesidir) kavramın kültürel farklılıklardan kaynaklanan kırılmalarına işaret edilerek, bu coğrafyaya en uygun tanımın ve terkinin bulunmasıdır.

KAYNAKÇA

- ADAMS, I. (1993), *Political İdeology Today*, Manchester University Pres, Manchester & New York.
- AKDOĞAN, Yalçın (2003) *Muhafazakâr Demokrasi*, AK Parti, Ankara.
- BARLAS, Mehmet (1994), *Turgut Özal'ın Anıları*, Sabah Kitapları, İstanbul.
- BARRY, Norman P.(1987), *The New Right*, Croom Hell Ltd, Kent.
- BORA, Tanıl – CAN, Kemal (1991), *Devlet, Ocak, Dergah*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ECCLESHALL, R.. (1994), *Political İdeologies*, Routledge, London & New York.
- ERDER, Necat (1999) *Türkiye'de Siyasî Parti Seçmenleri ve Toplum Düzeni*, TÜSES.
- ERGİL, Doğu (1996), A. Ü. SBF Dergisi, 1996 Ocak-Aralık, Ankara.
- HAYES, M. (1994), *The New Right in Britain*, Pluto Pres, London.
- HELVACI, A. – DEMİRTEPE, T. M. (1998) "Muhafazakâr Partinin Dönüşümü: Thatcherism ve Yeni Sağ" *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 3. No 9, Kış.
- HEYWOOD, A. (1992), *Political Ideologies*, Macmillan, Hong Kong.
- KING, Desmond S. (1987), *The New Right Politics, Markets and Citizenship*, Macmillan, London.

- LUDLAM, Steve-SMITH, M. J. (1996), *Contemporary British Conservatism*, Macmillan, London.
- OAKESHOTT, M. (1973), "On Being Conservative", De Crespigny, A. & Cronin, J., *Ideologies of Politics*, içinde Oxford University Pres, Oxford.
- ROBERTSON, D. (1985), *Dictionary of Politics*, Penguin, Suffolk.
- ROSKIN, M, G, - CORD, R. L. - MEDEIROS, J. A. & JONES, W. S. (1988), *Political Science*, Prentice-Hall, New Jersey.
- TÜNAY, Muharrem (1993) "The Turkish New Right's Attempt at Hegemony" in Eralp, A. & Tünay, M. & Yeşilada, B. (eds.) *The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey*, Preager, London.
- YILMAZ, Aytakin (1995) *Modernden Post-Moderne Siyasal Arayışlar*, Vadi Yayınları, Ankara.

ABSTARCT

The concept of conservatism has not been interpreted in the Western sense for centuries in Turkey. Political figures and movements whose conservatist tendencies come behind their liberal affiliation has been labeled (more than considered) as conservatists in accordance with their religious beliefs. This misinterpretation and careless usage has led anachronic perception. Therefore, the word of conservatism has to be re-conceptualised in the Muslim countries.

On the other hand, the concept of conservatist democracy, which has been popular again during the Ak Party Government, cannot carry the meaning had been imposed on. Consequently, a desire of democratic improvement and change as a result of conservatist democracy is a myth, more than reality.

Key Words: Conservatism, Conservatist, Conservatist Democracy, Liberalism, New Right, Ak Party, Turgut Özal, Statische, State, Tradition, Religion, Religious Affiliation